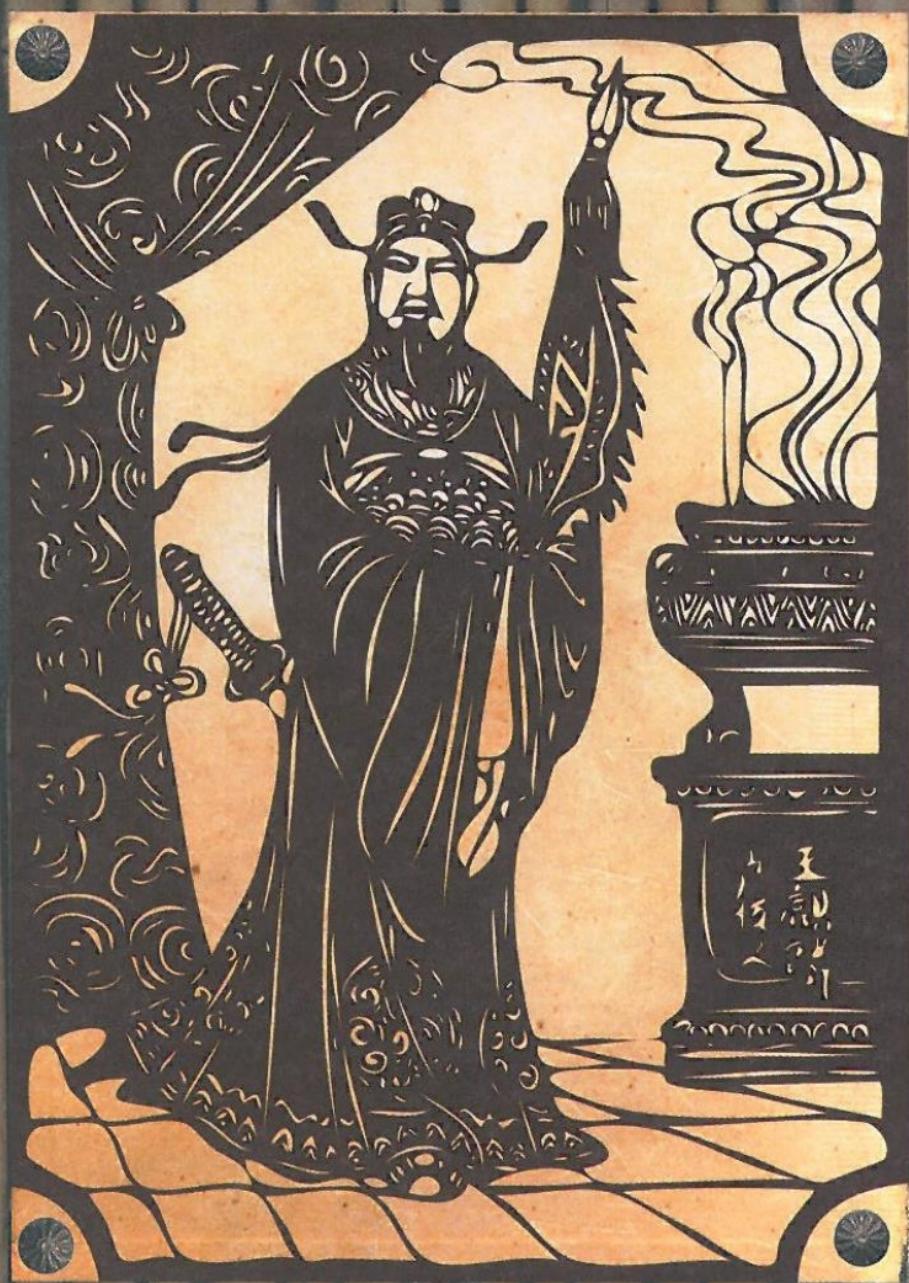
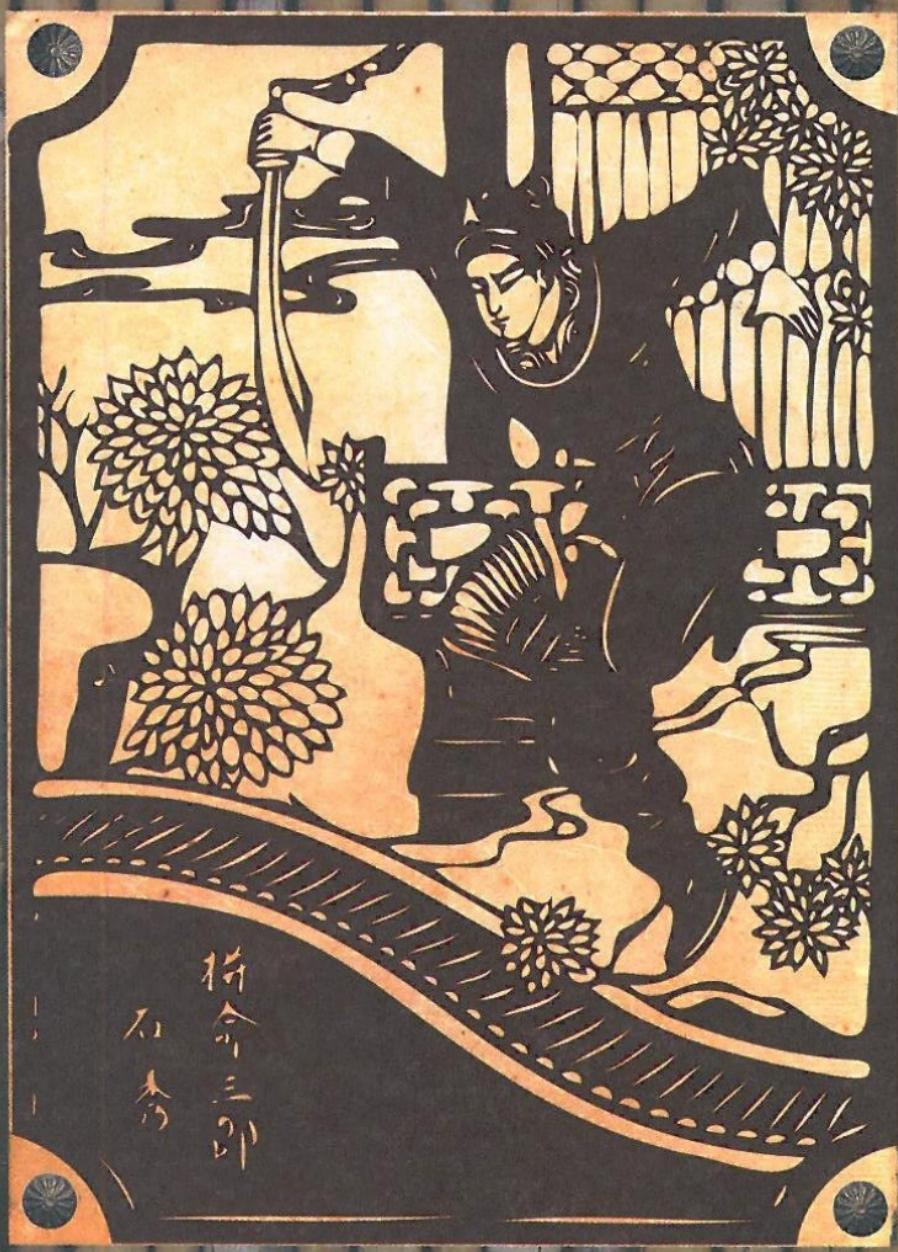

Антологія мудрості

Сунь-цзы
Мистецтво
війни

林立三印
石秀

Антологія мудрості

Сунь-изи

МИСТЕЦТВО ВІЙНИ

*Інтерпретація
українською мовою
Григорія Латника*

Київ
АРИЙ

ББК 68
С89

Сунь-цзи

С89 Мистецтво війни / Сунь-цзи; переклад Григорія Латника. — К. : Арій, 2014. — 128 с. — (Антологія мудрості)

ISBN 978-966-498-361-4.

Ця книжка — найдавніший із відомих людству трактатів про воєнне мистецтво та його філософію. Його створив понад два тисячоліття тому китайський стратег, воїн і філософ Сунь-цзи. Він у стислій формі виклав базові принципи ведення війни та готування до неї. «Мистецтво війни» — основа філософії, мистецтва і науки ведення війни. Ця книжка — і джерело воєнної мудрості, і практичне керівництво з тактики та стратегії воєнних дій.

Для широкого кола читачів.

ББК 68

ISBN 978-966-498-361-4 © Григорій Латник, переклад, 2014
© «Видавництво “Арій”»®, 2014

1. Сунь-цзи сказав: війна — це велика річ для держави, це ґрунт життя і смерті, це шлях існування і загибелі. Це слід збагнути.
2. Ось чому в її основу кладуть п'ять явищ (її зважують сімома розрахунками і цим визначають становище).
3. Перше — Путь, друге — Небо, третє — Земля, четверте — Полководець, п'яте — Закон.

Путь — це коли досягають того, що думки народу — такі самі, як думки правителя, коли народ готовий купно з ним

Сунъ-үзи. Мистецтво війни

Глава І. Попередні розрахунки

померти, готовий купно з ним жити, коли він не знає ні страху, ні сумнівів.

Небо — це світло й морок, холод і спека, це порядок часу.

Земля — це далеке та близьке, нерівне й рівне, широке та вузьке, смерть і життя.

Полководець — це розум, неупередженість, гуманність, мужність, суворість.

Закон — це військовий шик, командування і постачання. Немає полководця, який не чув би про ці п'ять явищ, але перемагає той, хто засвоїв їх; а той, хто їх не засвоїв, не перемагає.

4. Тому війну зважують сімома розрахунками і в такий спосіб визначають становище.

Хто з государів володіє Путтю? У кого з полководців є таланти? Хто використав Небо і Землю? У кого виконуються пра-

Сунь-цзи. Мистецтво війни

вила і накази? У кого військо сильніше? У кого офіцери і солдати краще навчені? У кого правильно нагороджують і карають?

З усього цього я дізнаюся, хто переможе і хто зазнає поразки.

5. Якщо полководець почне застосовувати мої розрахунки засвоївши, він неодмінно здобуде перемогу; я залишаюсь у нього. Якщо полководець почне застосовувати мої розрахунки не засвоївши їх, він неодмінно зазнає поразки; я йду від нього. Якщо він засвоїть їх з урахуванням вигоди, вони складуть потугу, яка допоможе і за межами їх.

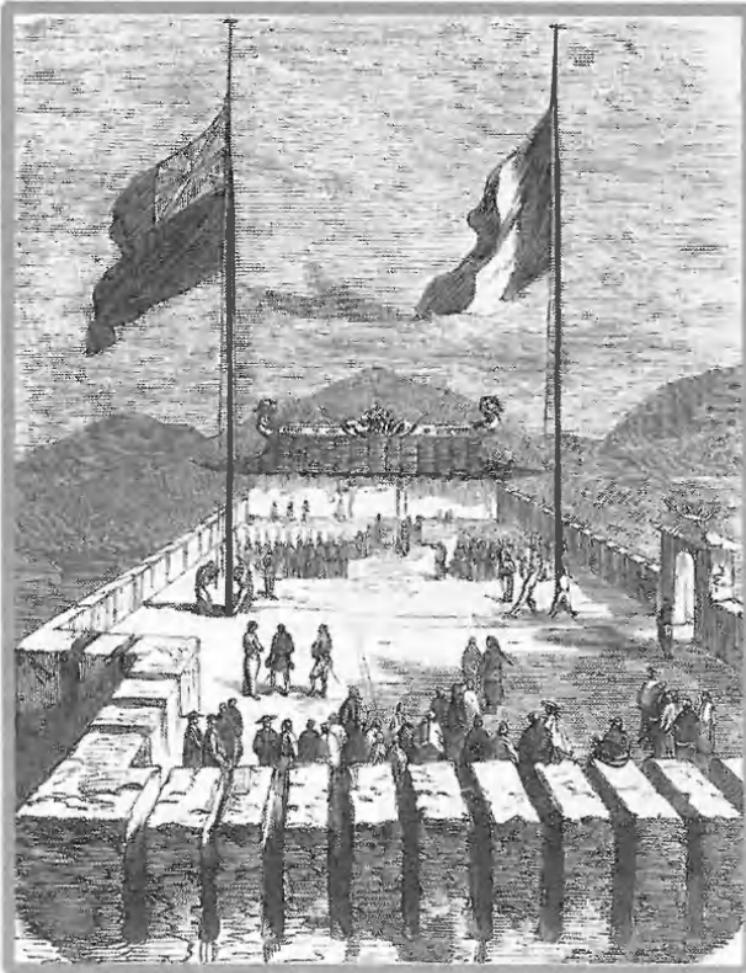
6. Потуга — це вміння застосовувати тактику з урахуванням вигоди.

7. Війна — це шлях обману. Тому, якщо ти й можеш що-небудь, показуй супротив-

Глава I. Попередні розрахунки

Сунъ-үзи. Мистецтво війни

Глава І. Попередні розрахунки

нику, ніби не можеш; якщо ти й користуєшся чим-небудь, показуй йому, ніби ти цим не користуєшся; хоч би ти й перебував близько, показуй, ніби ти далеко; хоч би ти й перебував далеко, показуй, ніби ти близько; заманюй його вигодою; доведи його до розладу та бери його; якщо у нього все повно, будь напоготові; якщо він сильний, ухиляйся від нього; викликавши у нього гнів, доведи його до стану розладу; вдавши сумирність, виклич у ньому бундючність; якщо його сили свіжі, втоми його; якщо у нього дружні воїни, роз'єднай; нападай на нього, коли він не готовий; виступай, коли він не чекає.

8. Усе це забезпечує вождеві перемогу; однаке наперед гадати нічого не можна.

9. Хто — ще до битви — перемагає по-переднім розрахунком, у того шансів ба-

Сунь-цзи. Мистецтво війни

гато; хто — ще до битви — не перемагає розрахунком, у того шансів мало. У кого шансів багато — перемагає; у кого шансів мало — не перемагає; тим паче той, у кого шансів нема зовсім. Ось чому для мене — на підставі лише цього — вже очевидні перемога і поразка.

Глава II

**ВЕДЕННЯ
ВІЙНИ**

1. Сунь-цзи сказав: правило ведення війни є таким:
2. Якщо в тебе тисяча легких колісниць і тисяча важких, сто тисяч солдатів, якщо провіант треба відправляти за тисячу миль, то видатки внутрішні й зовнішні, витрати на приймання гостей, матеріал для лаку і клею, спорядження колісниць і озброєння — все це складе тисячу золотих на день. Лише в такім разі можна підняти стотисячне військо.

3. Якщо ведуть війну і перемога бариться — зброя затупляється і вістря об-

Сунь-чзи. Мистецтво війни

ламуються; якщо довго триває облога фортеці — сили підриваються; якщо військо надовго полишають у полі — коштів у держави не вистачає.

4. Коли ж зброя притупиться і вістря обламаються, сили підрвуться і кошти вичерпаються, князі, скориставшись із твоєї слабкості, піднімуться на тебе. Хай тоді у тебе й будуть розумні слуги, після цього нічого вдіяти не зможеш.

5. Ось чому на війні чули про успіх за швидкості її, навіть за невправності її ведення, і не бачили ще успіху за тягlostі її, навіть за вправності її ведення.

6. Ніколи ще не бувало, щоби війна тривала довго і це було би вигідно державі. Ось чому той, хто не розуміє до кінця всієї

Глава ІІ. Ведення війни

шкоди од війни, не може збегнути до кінця і всієї вигоди од війни.

7. Той, хто вміє вести війну, двічі набору не проводить, тричі провіанту не вантажить; спорядження бере зі своєї держави, а от провіант бере у супротивника. Тому в нього і вистачає харчів для солдатів.

8. Під час війни держава біdnішає через те, що возять далеко провіант. Коли провіант треба возити далеко, народ біdnішає.

9. Те, що міститься поблизу армії, продають дорого, а коли вони продають дорохо, кошти у народу вичерпуються; коли ж кошти вичерпуються, виконувати повинності тяжко.

10. Сили підриваються, кошти вичерпуються, у себе в країні — в будинках порожньо; майно народу зменшується на сім

Сунь-цзи. Мистецтво війни

Глава ІІ. Ведення війни

десятих; майно правителя — бойові колісниці поламані, коні зморені; шоломи, панцири, луки і стріли, рогатини та малі щити, піки і великі щити, воли й повози — все це зменшується на шість десятих.

11. Ось чому розумний полководець намагається харчуватись коштом супротивника. При цьому один фунт харчів супротивника відповідає двадцяти фунтам своїх; один пуд висівок і соломи супротивника відповідає двадцяти пудам своїх.

12. Вбиває супротивника лють, загарбує його багатства жадоба.

13. Якщо у битві на колісницях захоплять десять та більше колісниць, роздай їх як нагороду тим, хто першими їх захопили, і поміняй на них знамена. Перемішай ці колісниці зі своїми та їдь на них.

Сунь-цзи. Мистецтво війни

Із солдатами ж поводиться добре і піклуйся про них. Це й називається: перемогти супротивника і побільшити свою силу.

14. Війна полюбляє перемогу і не любить тягості.

15. Ось чому полководець, який розуміє війну, є володарем долі народу, є господарем безпеки держави.

Глава III

**СТРАТЕГІЧНИЙ
НАПАД**

1. Сунь-цзи сказав: за правилами ведення війни найкраще — зберегти державу супротивника в цілості, на другому місці — розтрощити цю державу. Найкраще — зберегти бригаду супротивника в цілості, на другому місці — розбити її. Найкраще — зберегти батальйон супротивника в цілості, на другому місці — розбити його. Найкраще — зберегти роту супротивника в цілості, на другому місці — розбити її. Найкраще — зберегти звід (чоту) в цілос-

Сунь-цзи. Мистецтво війни

ті, на другому місці — розбити його (ii).¹ Ось чому сто разів зітнүтися і сто разів перемогти — це не найкраще з найкращого; найкраще з найкращого — підкорити чужу армію, не стинаючись.

2. Ось чому найкраща війна — розбити замисли супротивника; затим — роз-

¹ Кількісний склад тогочасних китайських військових підрозділів, яким у тексті дано зрозумілі читачеві назви: звід (чота) — 5 вояків; рота (5 зводів, або чот) — 25 вояків; батальйон (4 роти) — 100 вояків; бригада (5 батальйонів) — 500 вояків; дивізія (5 бригад) — 2500 вояків; армія (5 дивізій) — 12 500 вояків. Найбільшим з'єднанням під час походу були «три армії», себто військова група з 37 500 вояків. Перша армія вважалася авангардною, друга на чолі з головнокомандувачем — центральною, третя — ар'єгардною. У перекладі щодо такого з'єднання вживається слово «армія» в широкому розумінні. Три армії могла мати лише «велика держава»; «середня держава» мала дві армії, «мала держава» — одну. Тільки одна тогочасна «наддержава» — Чжоу мала шість армій, себто 75 000 вояків.

Слід зазначити, що інші трактати з воєнного мистецтва описували дещо відмінну структуру військових підрозділів.

Глава III. Стратегічний напад

бити його союзи; потім — розбити його війська. Найгірше — облягати фортеці. За правилами облоги фортець така облога має вчинятися лише тоді, коли цього не уникнути. Підготовання великих щитів, облогових колісниць, спорудження насыпів, заготовка спорядження потребує трьох місяців; однаке полководець, неспроможний подолати свою нетерплячість, посилає своїх солдатів на приступ, ніби мурах; при цьому третина офіцерів і солдатів гинуть, а фортеця залишається не взятою. Такими є згубні наслідки облоги.

3. Ось чому той, хто вміє вести війну, підкоряє чужу армію, не стинаючись; бере чужі фортеці, не обкладаючи; трощить чужу державу, не тримаючи свого війська довго. Він обов'язково зберігає все в цілості і цим оспорює владу в Піднебесній. Тому й

Сунь-узи. Мистецтво війни

можна не притупляючи зброї мати вигоду; це і є правило стратегічного нападу.

4. Правило ведення війни звіщає: якщо в тебе сил удесятеро більше, ніж у супротивника, оточи його зусібіч; якщо в тебе сил уп'ятеро більше, нападай на нього; якщо в тебе сил удвічі більше, переділи його на частини; якщо ж сили рівні, зумій із ним зітнатися; якщо сил менше, зумій захиститися від нього; якщо у тебе взагалі щось гірше, зумій ухилитися від нього. Ось чому вперті з малими силами стають полонениками сильного супротивника.

5. Полководець для держави — те саме, що кріплення у повоза: якщо це кріплення підігнано щільно, держава обов'язково буває сильною; якщо кріплення розійшлося, держава обов'язково буває слабкою.

Глава III. Стратегічний напад

Сунь-узи. Мистецтво війни

6. Ось чому армія страждає від свого государя у трьох випадках:

Коли він, не знаючи, що армія не повинна виступати, наказує їй виступити; коли він, не знаючи, що армія не повинна відступати, наказує їй відступити; це означає, що він зв'язує армію.

Коли він, не знаючи, що таке армія, поширює на управління нею ті самі засади, якими управляється держава; тоді командири в армії стають розгубленими.

Глава III. Стратегічний напад

Коли він, не знаючи, що таке тактика армії, керується у призначенні полководця тими ж засадами, що й у державі; тоді командири в армії зазнають сум'яття.

7. Коли ж армія стає розгубленою та знає сум'яття, спостигає біда від князів. Це й означає: розладнати свою армію та віддати перемогу супернику.

8. Тому знають, що переможуть у п'яти випадках: перемагають, якщо знають, коли можна стинатися і коли не можна; перемагають, коли вміють користуватися і великими, і малими силами; перемагають там, девищі й нижчі мають ті самі бажання; перемагають тоді, коли самі обережні та очікують на необережність супротивника; перемагають ті, у кого полководець талановитий, а государ не керує ним. Ці п'ять положень і є путтю знання перемоги.

Сунь-цзи. Мистецтво війни

9. Тому й кажуть: якщо знаєш його і знаєш себе, стинайся хоч сто разів, небезпеки не буде; якщо знаєш себе, а його не знаєш, один раз переможеш, на другий раз зазнаєш поразки; якщо не знаєш ні себе, ні його, кожного разу, коли стинатимешся, зазнаватимеш поразки.

Глава IV

ФОРМА

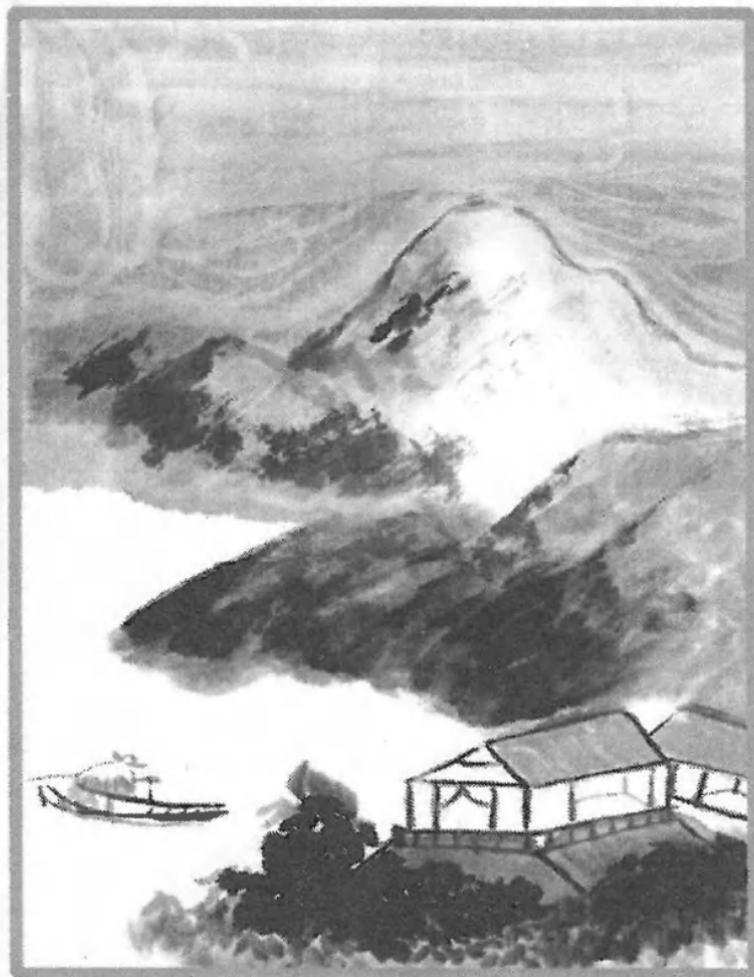
1. Сунь-цзи сказав: у давнину той, хто добре стинається, насамперед робив себе непереможним і в такім стані очікував, коли можна буде перемогти супротивника.

Непереможність міститься в собі самому, можливість перемоги міститься в супротивнику.

Ось чому той, хто добре стинається, може зробити себе непереможним, але не може змусити супротивника обов'язково себе перемогти.

Тому і сказано: «Перемогу знати можна, зробити ж її не можна».

Сунь-чзи. Мистецтво війни

Глава IV. Форма

2. Непереможність є оборона; можливість перемогти є наступ.

Коли обороняються, значить, є в чомусь нестача; коли нападають, значить, є все з лишком.

Той, хто добре обороняється, ховається у глибинах пекла; той, хто добре нападає, діє з висоти небес.

Тому вміють себе зберегти і водночас здобувають повну перемогу.

3. Той, хто бачить перемогу не більше ніж інші люди, не є найкращим із кращих. Коли хтось, стинаючись, переможе і в Піднебесній скажуть: «добре», це не буде найкращий із кращих.

4. Коли піднімають легке пір'ячко, це не вважається великою силою; коли бачать сонце і місяць, це не вважається гострим

Сунь-чзи. Мистецтво війни

зором; коли чують перекоти грому, це не вважається тонким слухом.

Про кого в давнину казали, що він добре стинається, той перемагав, коли було легко перемогти. Тому, коли той, хто добре стинався, перемагав, у нього не виявлялося ні слави розуму, ні подвигів мужності.

5. Ось чому, коли він стинався і перемагав, це не розходилося з його розрахун-

Глава IV. Форма

ками. Не розходилося з його розрахунками — це означало, що все розпочате ним обов'язково давало перемогу; він перемагав уже переможеного.

6. Ось чому той, хто добре стинається, стоїть на ґрунті неможливості своєї поразки і не втрачає можливості поразки супротивника. Із цієї причини військо, що має перемогти, спершу перемагає, а потім шукає битви; військо, приречене на поразку, спершу стинається, а потім шукає перемоги.

7. Той, хто добре веде війну, здійснює Путь і дотримується Закону. Тому він і може управляти перемогою та поразкою.

8. Згідно із «Законами війни», перше — довжина, друге — об'єм, третє — число, четверте — вага, п'яте — перемога. Місце-

Сунь-цзи. Мистецтво війни

вість породжує довжину, довжина породжує об'єм, об'єм породжує число, число породжує вагу, вага породжує перемогу.

9. Тому військо, яке має перемогти, начебто лічить копійки карбованцями, а військо, приречене на поразку, начебто лічить карбованці копійками.

10. Коли той, хто перемагає, стинається, це схоже на накопичену воду, що з висоти тисячі сажнів рине в долину. Це і є форма.

Глава V

ПОТУГА

1. Сунь-цзи сказав: управляти масами — те саме, що управляти небагатьма: річ у частинах і в числі.
2. Вести в бій маси — те саме, що вести в бій небагатьох: річ у формі та назві.
3. Те, що робить армію у зустрічі з супротивником непереможною, — це правильний бій і маневр.
4. Удар війська є подібним до того, на че бто вдарили каменем по яйцю; це є повнота і порожнява.
5. Взагалі в бою стинаються з супротивником правильним боєм, а от перемага-

Сунь-чзи. Мистецтво війни

ють маневром. Тому той, хто добре пускає в хід маневр, є безмежним, як небо і земля, невичерпним, як Хуанхе та Янцзи.

6. Закінчуються і знову починаються — такими є сонце і місяць; помирають і знову народжуються — такими є пори року. Тонів не більше п'яти, але змін цих п'яти тонів усіх і чути неможливо; кольорів не більше п'яти, але змін цих п'яти кольорів усіх і бачити неможливо; смаків не більше п'яти, але змін цих п'яти смаків усіх і відчути неможливо. Дій у битві лише дві — правильний бій та маневр, але змін у правильному бою та маневрі всіх і порахувати неможливо. Правильний бій та маневр взаємно породжують один одного, і це схоже на круговерть, у якої нема кінця. Хто може їх вичерпати?

Глава V. Потуга

Сунь-чзи. Мистецтво війни

7. Те, що дозволяє бистрині бурхливо-го потоку нести на собі каміння, є її по-туга. Те, що дозволяє швидкості хижого птаха захопити свою жертву, є розрахова-ність удару. Тому в того, хто добре стина-ється, потуга — стрімка, розрахованість коротка. Потуга — це ніби натягування лука, розрахованість удару — це ніби пус-кання стріли.

Глава V. Потупа

8. Нехай усе змішується й перемішується, і йде безладний бій, все одно розладнатися не можуть; нехай усе клекоче і нуртує, і форма зім'ята, все одно зазнати поразки не можуть.

9. Безлад народжується з порядку, боягузтво народжується з хоробрості, слабкість народжується із сили. Порядок та безлад — це число; хоробрість і боягузтво — це потуга; сила і слабкість — це форма.

10. Ось чому, коли той, хто вміє змусити супротивника рухатися, показує йому форму, супротивник обов'язково йде за ним; коли супротивникові щось дають, він обов'язково бере; вигодою змушують його рухатись, а зустрічають його несподіваністю.

Сунь-цзи. Мистецтво війни

11. Ось чому той, хто добре стинається, шукає все в потузі, а не вимагає всього від людей. Тому він уміє вибирати людей і ставити їх відповідно до їхньої потуги.

12. Той, хто ставить людей відповідно до їхньої потуги, змушує їх іти в бій так само, як котяль дерева і каміння. Природа дерев і каміння є такою, що коли місце рівне, вони лежать спокійно; коли воно похиле, вони починають рухатися; коли вони чотирикутні, вони лежать на місці; коли вони круглі, вони котяться.

13. Ось чому потуга того, хто вміє зуміти інших іти в бій, є потуга людини, яка скочує круглий камінь із гори в тисячу сажнів.

Глава VI

**ПОВНОТА
І ПОРОЖНЯВА**

1. Сунь-цзи сказав: хто з'являється на полі битви першим і чекає супротивника, той повен сил; хто потім з'являється на полі битви із запізненням і кидається в бій, той уже втомлений. Ось чому той, хто добре стинається, управляє супротивником і не дозволяє йому управляти собою.

2. Вміння змусити супротивника самого прийти — це означає заманити його вигодою; вміти не дозволити супротивникові пройти — це означає стримати його шкодою. Ось чому можна втомити супротивника навіть виповненого силами;

Сунь-узи. Мистецтво війни

можна змусити голодувати навіть ситого; можна посунути з місця навіть того, хто міцно засів.

3. Виступивши туди, куди він обов'язково вирушить, самому вирушити туди, де він не чекає. Той, хто проходить тисячу миль і при цьому не втомлюється, проходить місцинами, де нема людей.

4. Напасти і при цьому напевне захопити — це означає напасти на місце, де він не обороняється; обороняти і при цьому напевне втримати — це означає обороняти місце, на яке він не зможе напасти. Ось чому в того, хто вміє нападати, супротивник не знає, де йому оборонятися; у того, хто вміє оборонятися, супротивник не знає, де йому нападати. Найтонкіше мистецтво! Найтонкіше мистецтво! — немає навіть форми, аби його зобразити. Божисте мис-

Глава VI. Повнота і порожніява

Сунь-узи. Мистецтво війни

тецтво! Божисте мистецтво! — немає навіть слів, аби його висловити. Тому він і може стати володарем долі супротивника.

5. Коли йдуть уперед і супротивник не в змозі завадити — це означає, що вдаряють у його порожняву; коли відступають і супротивник не в змозі переслідувати — це означає: швидкість є такою, що він не може наздогнати.

6. Ось чому, якщо я волію дати бій, нехай супротивник навибудовує високі редути, нариє глибокі рови, все одно він не зможе не вступити зі мною в бій. Це тому, що я нападаю на місце, яке він обов'язково мусить рятувати. Якщо я не хочу вступати в бій, нехай я лише займу місце і почну його обороняти, все одно супротивник не зможе вступити зі мною в

Глава VI. Повнота і порожніява

бій. Це тому, що я відвертаю його від того шляху, куди він іде.

7. Тому, якщо я покажу супротивників якусь форму, а сам цієї форми не матиму, я збережу цільність, а супротивник розділиться на частини. Зберігаючи цілісність, я складатиму одиницю; розділившись на частини, супротивник складатиме десять. Тоді я своїми десятьма нападу на його одиницю. Нас тоді буде багато, а супротивника мало. У того, хто вміє масою вдарити на небагатьох, таких, хто з ним стинається, мало, і їх легко перемогти.

8. Супротивник не знає, де він буде стинатися. А якщо він цього не знає, у нього багато місць, де він мусить бути напоготові. Коли таких місць, де він мусить бути напоготові, багато, тих, хто зі мною стинаються, мало. Тому, якщо він буде напо-

Сунь-чзи. Мистецтво війни

Глава VI. Повнота і порожніява

готові спереду, у нього буде мало сил іззаду; якщо він буде напоготові ззаду, у нього буде мало сил спереду; якщо він буде напоготові ліворуч, у нього буде мало сил праворуч; якщо він буде напоготові праворуч, у нього буде мало сил ліворуч. Не може не бути мало сил у того, у кого немає місця, де він не повинен бути напоготові. Мало сил у того, хто мусить бути всюди напоготові; багато сил у того, хто змушує іншого бути всюди напоготові.

9. Тому, якщо знаєш місце бою та день бою, можеш наступати і за тисячу миль. Якщо ж не знаєш місця бою, не знаєш і дня бою, не зможеш лівою стороною захистити праву, не зможеш правою стороною захистити ліву; не зможеш передньою стороною захистити задню, не зможеш задньою стороною захистити передню. Тим

Сунь-чзи. Мистецтво війни

паче це так за великої відстані — в кілька десятків миль, і за близької відстані — в декілька миль.

10. Якщо міркувати так, як я, то нехай у князівства Юе військ і багато, що це може дати їм для перемоги? Тому і сказано: «перемогу зробити можна». Нехай військ у супротивника й буде багато, можна не дати їм можливості вступити в бій.

11. Тому, оцінюючи супротивника, пізнають його план із його позитивами та його хибами; впливувши на супротивника, пізнають закони, що управляють його рухом і спокоєм; показуючи йому ту чи ту форму, дізнаються про місце його життя і смерті; зіткнувшись із ним, дізнаються, де в нього надлишок і де нестача.

Глава VI. Повнота і порожніява

12. Тому межа в наданні своєму війську форми — це досягти того, щоби форми не було. Коли форми нема, навіть глибоко прониклий вивідач не зможе щось підгледіти, навіть мудрий не зможе про щось судити. Користуючись цією формою, він покладає справу перемоги на масу, але маса цього знати не може. Усі люди знають ту форму, завдяки якій я переміг, але не знають тієї форми, завдяки якій я організував перемогу. Тому перемога в бою не повторюється в тому ж вигляді, вона відповідає невичерпності самої форми.

13. Форма у війська подібна до води: форма у води — уникати висоти і прагнути донизу; форма у війська — уникати повноти і вдаряти по порожніяві. Вода встановлює свою течію залежно від місця; військо

Сунь-цзи. Мистецтво війни

встановлює свою перемогу залежно від супротивника.

14. Тому у війська нема незмінної потуги, у води нема незмінної форми. Хто вміє залежно від супротивника владіти змінами й перетвореннями та перемагати, той називається божеством.

15. Ось чому з-поміж п'яти елементів природи немає незмінно переможного; з-поміж четырьох пір року немає такої, що незмінно зберігає свій стан. У сонця є короткість і тривалість, у місяця є життя і смерть.

1. Сунь-цзи сказав: ось правило ведення війни: полководець, отримавши повеління від государя, формує армію, збирає війська і, зіткнувшись із супротивником, займає позицію. Немає нічого труднішого, ніж боротьба на війні.

2. Трудне в боротьбі на війні — це перетворити шлях обхідний у прямий, перетворити біду на вигоду. Ось чому той, хто, вдаючись до руху таким обхідним шляхом, відволікає супротивника вигодою та, виступивши пізніше від нього, приходить

Сунь-цзи. Мистецтво війни

раніше від нього, той розуміє тактику обхідного руху.

3. Ось чому боротьба на війні приводить до вигоди, боротьба на війні приводить і до небезпеки. Якщо боротися за вигоду, піднявши всю армію, мети не до-

Глава VII. Боротьба на війні

сяти; якщо боротися за вигоду, кинувши армію, буде втрачено обоз.

4. Тому, коли борються за вигоду за сто миль, мчачись, знявши озброєння, не відпочиваючи ні вдень ні вночі, подвоюючи маршрути і поєднуючи переходи, тоді втрачають полонениками командувачів усіх трьох армій; витривалі йдуть уперед, слабкі відстають, і з усього війська доходить одна десята. Коли борються за вигоду за п'ятдесят миль, потрапляє в тяжке становище командувач передової армії, і з усього війська доходить половина. Коли борються за вигоду за тридцять миль, доходить дві третини.

5. Якщо в армії нема обозу, вона гине; якщо нема провіанту, вона гине; якщо нема запасів, вона гине.

Сунь-узи. Мистецтво війни

6. Ось чому хто не знає замислів князів, той не може наперед укладати з ними союз; хто не знає ситуації — гір, лісів, круч, урвищ, трясовин і боліт, — той не може вести військо; хто не звертається до місцевих провідників, той не може скористатися вигодами місцевості.

7. Ось чому у війні встановлюються на обмані, діють керуючись вигодою, проводять зміни у спосіб розділень і поєднань.

8. Тому він стрімкий, наче вітер, він спокійний та неквапливий, мов ліс; він вторгається і спустошує, як вогонь; він нерухомий, наче гора, він непроникний, як морок; його рух, мов удар грому.

9. Грабуючи селища, переділяють своє військо на частини; загарбуючи землі, займають своїми частинами вигідні пункти.

Глава VII. Боротьба на війні

10. Рухаються, зваживши все на тере-
зах. Хто наперед знає тактику прямого та
обхідного шляху, той перемагає. Це і є за-
кон боротьби на війні.

Сунь-цзи. Мистецтво війни

11. В «Управлінні армією» сказано: «Коли говорять, один одного не чують; тому й виготовляють гонги та барабани. Коли дивляться, один одного не бачать; тому й виготовляють знамена і значки». Гонги, барабани, знамена і значки згуртовують воєдино очі та вуха своїх солдатів. Якщо всі зосереджені на одному, хороший не може один виступити наперед, ляклівий не може один відійти назад. Це і є закон керівництва масою.

12. Ось чому в нічнім бою використовують багато вогнів і барабанів, у деннім бою використовують багато знамен і значків; цим ошукують очі та вуха супротивника. Тому в армії можна відняти її дух, у полководця можна відняти його серце.

13. Із цієї причини зранку духом байдорі, вдень мляві, увечері подумують про

Глава VII. Боротьба на війні

повернення додому. Ось чому той, хто вміє вести війну, уникає супротивника, коли його дух бадьорий, і вдаряє на нього, коли його дух млявий чи коли він подумує про повернення; це і є управління духом.

14. Будучи в порядку, чекають безладу; будучи у спокої, чекають заворушень; це і є управління серцем.

15. Перебуваючи близько, чекають далеких; перебуваючи в повній силі, чекають натомлених; будучи ситими, чекають голодних; це і є управління силою.

16. Не йти проти знамен супротивника, коли вони в повному порядку; не нападати на стан супротивника, коли він є неприступним; це і є управління змінами.

17. Ось чому правила ведення війни є такими: якщо супротивник перебуває

Сунь-чзи. Мистецтво війни

на висотах, не йди просто на нього; якщо за ним височина, не розміщуйся супроти нього; якщо він удавано тікає, не переслідуй його; якщо він повен сил, не нападай на нього; якщо він подає тобі приману, не йди на неї; якщо військо супротивника йде додому, не зупиняй його; якщо оточуєш військо супротивника, залиши відкритою одну сторону; якщо він перебуває у безвиході, не натискай на нього; це і є правила ведення війни.

Глава VIII

**ДЕВ'ЯТЬ
ЗМІН**

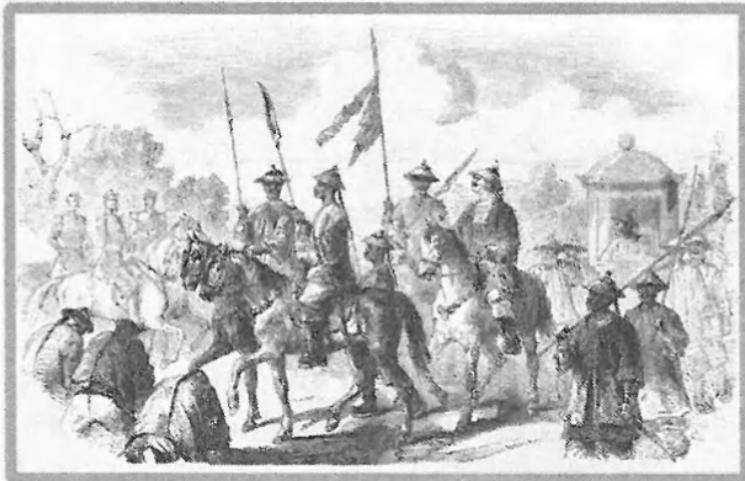

1. Сунь-цзи сказав: ось правила ведення війни: полководець, отримавши повеління від свого государя, формує армію та збирає війська.
2. У місцевості бездоріжжя табір не розбивай; у місцевості-перехресті укладай союзи із сусідніми князями; у місцевості голій та безводній не затримуйся; у місцевості оточення міркуй; у місцевості смерті стинайся.
3. Бувають дороги, якими не йдуть; бувають армії, на які не нападають; бувають фортеці, за які не борються; бувають міс-

Сунь-чзи. Мистецтво війни

цевості, за які не стинаються; бувають повеління государя, яких не виконують.

4. Ось чому полководець, який збагнув, що є вигідного в «Дев'яти змінах», знає, як вести війну. Полководець, який не збагнув, що є вигідного в «Дев'яти змінах», не може оволодіти вигодами місцевості, навіть знаючи форму місцевості. Коли в управлінні військами він не знає мистецтва «Дев'яти

Глава VII. Дев'яте змін

змін», він не може володіти вмінням користуватися людьми, навіть знаючи «П'ять вигод».

5. Із цієї причини обдуманість дій розумної людини полягає в тому, що вона обов'язково поєднує вигоду і шкоду. Коли з вигодою поєднують шкоду, зусилля можуть привести до результату; коли зі шкодою поєднують вигоду, біду може бути усунено. Тому князів підкорюють собі шкодою, змушують служити собі ділом, змушують пориватися кудись вигодою.

6. Правило ведення війни полягає в тому, аби не покладатися на те, що супротивник не прийде, а покладатися на те, з чим я можу його зустріти; не покладатися на те, що він не нападе, а покладатися на те, що я зроблю напад на себе неможливим для нього.

Сунь-чзи. Мистецтво війни

7. Ось чому у полководця є п'ять небезпек: якщо він намагатиметься, хай там що, померти, він може бути вбитим; якщо він намагатиметься, хай там що, залишитися живим, він може потрапити в полон; якщо він буде скорим на гнів, його можуть зневажкати; якщо він буде занадто делікатним до себе, його можуть образити; якщо він любитиме людей, його можуть знесилити.

8. Ці п'ять небезпек — вади полководця, лихо у веденні війни. Розбивають армію, вбивають полководця саме цими п'ятьма небезпеками. Слід зрозуміти це.

Глава IX

ПОХІД

1. Сунь-цзи сказав: розміщення військ і спостереження за супротивником полягає ось у чому.
2. Переходячи через гори, опирайся на долину; розміщуйся на висотах, дивлячись, де сонячна сторона. Б'ючись із супротивником, який перебуває на узгір'ї, не йди прямо вгору. Таким є розміщення військ у горах.
3. Переходячи через річку, розміщуйся обов'язково подалі від ріки. Якщо супротивник почне переходити ріку, не зустрічай його у воді. Взагалі вигідніше дозволити йому переправитися наполовину і

Сунь-узи. Мистецтво війни

потім ударити на нього; але якщо теж хочеш вступити в бій із супротивником, не зустрічай його біля самої ріки; розмістись на висоті, зваживши, де сонячна сторона; супроти течії не ставай. Таким є розміщення військ на річці.

4. Переходячи через болото, поквапся швидше піти, не затримуйся. Якщо все ж тобі доведеться вступити в бій серед боліт, розміщуйся так, щоб у тебе були вода і трава, а в запіллі в тебе нехай буде ліс. Таким є розміщення військ у болотах.

5. У рівнинній місцевості розміщуйся на рівних місцях, але при цьому нехай право-руч і позаду тебе будуть узвишшя; попереду в тебе нехай буде низьке місце, ззаду високе. Таким є розміщення військ у рівнині.

Глава IX. Похід

6. Ці чотири способи вигідного розміщення військ і забезпечили Хуан-ді перемогу над чотирма імператорами.

7. Взагалі, якщо військо полюблятиме високі місця і не полюблятиме низьких, шануватиме сонячне світло і відвертатиметься від затіння; якщо воно піклуватиметься про життєве і розміщуватиметься на твердому ґрунті, тоді у війську не буде хвороб. Це й означає обов'язково перемогти.

8. Якщо перебуваєш серед пагорбів та узвиш, обов'язково розміщуйся на їхній сонячній стороні та май їх праворуч або позаду себе. Це вигідно для війська: це — допомога від місцевості.

9. Якщо у верхів'ях ріки пройшли дощі і вода вкрилася піною, нехай той, хто хоче

Сунь-цзи. Мистецтво війни

переправитися, почекає, доки ріка заспокоїться.

10. Взагалі, якщо в цій місцевості є стрімкі урвища, природні колодязі, природні темниці, природні тенета, природні пастки, природні тріщини, обов'язково поквапся піти від них і не підходить до них близько. Сам віддалися від них, а супротивника змусь наблизитися до них. А коли зустрінешся з ним, зроби так, щоби вони були у нього в запіллі.

11. Якщо в районі руху армії виявляється яри, драговини, зарості, ліси, хащі чагарнику, обов'язково уважно обстеж їх. Це — місця, де бувають засідки і дозори супротивника.

12. Якщо супротивник, перебуваючи близько від мене, має спокій, це означає,

Глава IX. Покід

що він спирається на природну перепону. Якщо супротивник далеко від мене, але при цьому викликає мене на бій, це означає, що він хоче, аби я просунувся вперед. Якщо супротивник отaborився на рівному місці, значить, у нього є свої вигоди.

13. Якщо дерева зарухалися, значить, він підходить. Якщо влаштовано загороди із трав, значить, він намагається ввести в оману. Якщо птахи злітають, значить, там сковано засідку. Якщо звірі злякалися, значить, там хтось ховається. Якщо курява здіймається стовпом, значить, ідуть колісниці; якщо вона стелиться низько на широкому просторі, значить, іде піхота; якщо вона здіймається в різних місцях, значить, збирають паливо. Якщо вона здіймається то там, то там, і притому в незначній кількості, значить, облаштовують табір.

14. Якщо промови супротивника сумирні, а бойові приготування він посилює, значить, він виступає. Якщо його промови гордовиті і він сам поспішає вперед, значить, він відступає. Якщо легкі бойові колісниці вийжджають уперед, а військо розміщується обабіч їх, значить, супротивник шикується у бойовий порядок. Якщо він, не будучи ослабленим, просить миру, значить, у нього є таємні замисли. Якщо солдати в нього забігали і шикують колісниці, значить, настав час. Якщо він то наступає, то відступає, значить, він заманює. Якщо солдати стоять, спираючись на зброю, значить, вони зголодніли. Якщо вони, черпаючи воду, спершу п'ють, значить, вони страждають від спраги. Якщо супротивник убачає вигоду для себе, але не виступає, значить, він утомився.

Глава ІХ. Похід

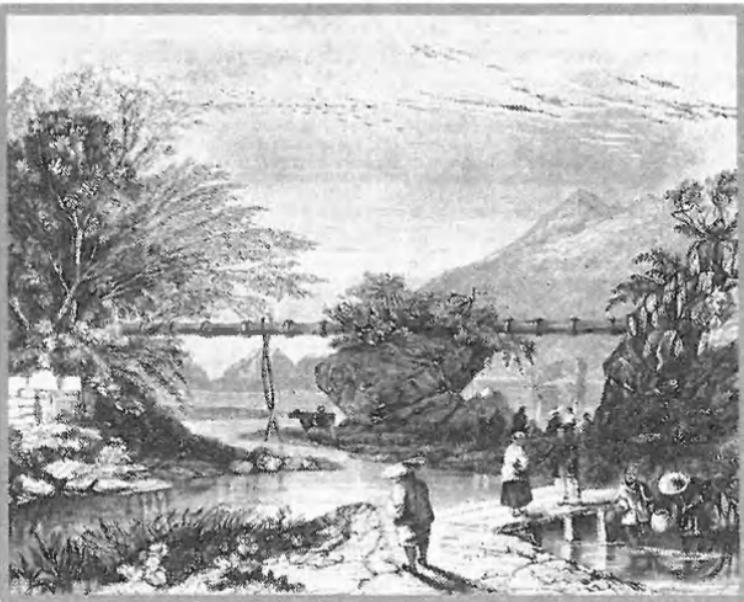
15. Якщо птахи збираються зграями, значить, там нікого нема. Якщо у супротивника вночі перегукуються, значить, там бояться. Якщо військо дезорганізовано, значить, полководець не має авторитету. Якщо знамена переходят із місця на місце, значить, у нього безлад. Якщо його командири лаються, значить, солдати втомилися. Якщо коней годують пшоном, а самі їдять м'ясо; якщо глеки для вина не розвішують на деревах і не йдуть назад у табір, значить, вони — доведені до крайності розбійники.

16. Якщо полководець розмовляє з солдатами ласково і поштиво, значить, він утратив своє військо. Якщо він без ліку роздає нагороди, значить, військо у складному становищі. Якщо він нестремно вдається до покарань, значить, військо у тяжкому

Сунь-чзи. Мистецтво війни

становищі. Якщо він спершу жорстокий, а потім боїться свого війська, це означає верх нерозуміння воєнного мистецтва.

17. Якщо супротивник з'являється, пропонує заручників і просить вибачення, значить, він хоче передиху. Якщо його військо, палаючи гнівом, виходить назустріч,

Глава IX. Покід

але впродовж тривалого часу не вступає в бій і не відходить, обов'язково уважно стеж за ним.

18. Річ не в тім, щоби дедалі активніше збільшувати кількість солдатів. Не можна йти вперед із самою лише воїнською силою. Досить мати її стільки, скільки треба для того, аби впоратись із супротивником у спосіб зосередження своїх сил і правильного оцінювання супротивника. Хто не буде міркувати і ставитиметься до супротивника зневажливо, той обов'язково стане його полонеником.

19. Якщо солдати ще є прихильними до тебе, а ти почнеш їх карати, вони не будуть тобі коритися; а якщо вони не стануть коритися, ними складно буде користуватися. Якщо солдати вже прихильні до

Сунь-цзи. Мистецтво війни

тебе, а покарання виконуватися не будуть, ними ніяк не можна буде користуватися.

20. Ось чому, наказуючи їм, дій за допомоги цивільного начала; змушуючи їх коритися тобі геть усіх, дій за допомоги воїнського начала.

21. Коли закони взагалі виконуються, в цьому випадку, якщо подаєш щось народові, народ тобі кориться. Коли закони взагалі не виконуються, в цьому випадку, якщо подаєш щось народові, народ тобі не кориться. Коли закони взагалі приймаються з довірою та є зрозумілими, значить, ти і маса взаємно знайшли один одного.

Глава X

**ФОРМИ
МІСЦЕВОСТІ**

1. Сунь-цзи сказав: місцевість за формою буває відкрита, буває похила, буває перетята, буває долинна, буває гориста, буває віддалена.

2. Коли я можу йти, і він може прийти, така місцевість називається відкритою. У відкритій місцевості насамперед розміститься на узвишші, на її сонячній стороні, і забезпеч собі шляхи підвезення провіанту. Якщо за таких умов поведеш бій, матимеш вигоду.

3. Коли йти легко, а повернатися складно, така місцевість називається похилою.

Сунь-цзи. Мистецтво війни

У похилій місцевості, якщо супротивник не готовий до бою, виступивши, переможеш його; якщо ж супротивник готовий до бою, виступивши, не переможеш його. Повертатися ж назад буде складно: вигоди не буде.

4. Коли й мені виступати невигідно, і йому виступати невигідно, така місцевість називається перетятою. У перетятій місцевості не виступай, навіть коли б супротивник і надав тобі вигоду. Відведи війська й піди; змусь супротивника просунутися сюди наполовину, і, якщо тоді вдариш на нього, це буде для тебе вигідно.

5. У долинній місцевості, якщо ти первістком розмістишся на ній, обов'язково займи її всю і так чекай суперника; якщо ж він первістком розміститься на ній та займе

Глава X. Форми місцевості

її, не слідуй за ним. Слідуй за ним, якщо він не зайде її всієї.

6. У гористій місцевості, якщо ти першим розмістився на ній, обов'язково розміщайся на висоті, на сонячній стороні її, і так чекай супротивника; якщо ж супротивник першим розміститься в ній, відведи війська і піди звідти, не слідуй за ним.

7. У віддаленій місцевості, якщо сили є рівними, складно викликати супротивника на бій, а якщо й почнеш бій, вигоди не буде.

Ці шість пунктів складають учення про місцевість. Найвищий обов'язок полководця полягає в тому, що йому це слід зrozуміти.

8. Тому буває, що військо поквалено відступає, що воно стає розперезаним, що

Сунь-чзи. Мистецтво війни

воно потрапляє в руки супротивника, що воно розвалюється, що воно потрапляє в безладдя, що воно кидається навтьоки. Ці шість лих — не від природи, а від помилок полководця.

9. Коли за наявності однакових умов нападають із одним на десятьох — це означає, що військо поквапно відступить. Коли солдати сильні, а командири слабкі — це означає, що у війську розперезаність. Коли командири сильні, а солдати слабкі — це означає, що військо потрапить до рук супротивника. Коли вищі командири, у гніві на свого начальника, не підкоряються йому і, зустрічаючись із супротивником, через злість до свого начальника, свавільно розпочинають бій, це пояснюється тим, що полководець не знає їхніх здібностей. Це означає, що у війську розвал. Коли пол-

Глава X. Форми місцевості

ководець слабкий і не суворий, коли вишкіл солдатів характеризується невизначеністю, коли у командирів і солдатів нема нічого постійного, коли під час шикування в бойовий порядок усе йде без ладу, це означає, що у війську безлад. Коли полководець не вміє поцінувати супротивника, коли він, будучи слабким, нападає на сильного, коли в нього у війську нема добірних частин, це означає, що військо кинеться навтішки.

Ці шість пунктів складають учення про поразку супротивника. Найвищий обов'язок полководця полягає в тому, що йому це слід зрозуміти.

10. Умови місцевості — тільки поміч для війська. Наука верховного полководця полягає в умінні поцінувати супротивника, організувати перемогу, врахувати ха-

Сунь-цзи. Мистецтво війни

рактер місцевості і відстань. Хто веде бій, знаючи це, той обов'язково перемагає; хто веде бій, не знаючи цього, той обов'язково зазнає поразки.

11. Тому, якщо згідно з науковою про війну виходить, що обов'язково переможеш, обов'язково стинайся, хоч би государ і сказав тобі: «не стинайся». Якщо згідно з науковою про війну виходить, що не переможеш, не стинайся, хоч би государ і казав тобі: «обов'язково стинайся».

12. Ось чому такий полководець, який, виступаючи, не шукає слави, а відступаючи, не ухиляється від покарання, який думає лише про добробут народу і про користь государя, такий полководець — скарб для держави.

Глава X. Форми місцевості

13. Якщо дивитимешся на солдатів як на дітей, зможеш відправитися з ними у найглибшу ущелину; якщо дивитимешся на солдатів як на улюблених синів, зможеш іти з ними хоч на смерть. Та якщо будеш добрим до них, але не зможеш ними розпоряджатися; якщо любитимеш їх, але не зможеш їм наказувати; якщо у них виникнуть заворушення, а ти не зумієш установити порядок, це означає, що вони у тебе — неслухняні діти, і користуватися ними буде неможливо.

14. Якщо будеш бачити, що з твоїми солдатами напасті на супротивника можна, але не будеш бачити, що на супротивника нападати не можна, перемога буде забезпечена тобі лише наполовину. Якщо будеш бачити, що на супротивника напасті можна, але не будеш бачити, що з

Сунь-цзи. Мистецтво війни

твоїми солдатами нападати на нього не можна, перемога буде забезпечена тобі лише наполовину. Якщо будеш бачити, що на супротивника напасті можна, будеш бачити, що з твоїми солдатами напасті на нього можна, але не будеш бачити, що за умовами місцевості нападати на нього не можна, перемога буде забезпечена тобі лише наполовину.

15. Ось чому той, хто знає війну, вирушивши — не помилиться, піднявши — не потрапить у біду.

16. Тому і сказано: якщо знаєш його і знаєш себе, перемога недалеко; якщо знаєш при цьому ще Небо і знаєш Землю, перемогу забезпечено повністю.

Глава XI

**ДЕВ'ЯТЬ
МІСЦЕВОСТЕЙ**

---

1. Сунь-цзи сказав: ось правила війни: є місцевості розсіяння, місцевості нестійкості, місцевості оспорювані, місцевості змішання, місцевості-перехрестя, місцевості серйозного становища, місцевості бездоріжжя, місцевості смерті.
2. Коли князі стинаються на власній землі, це буде місцевість розсіяння; коли заходять у чужу землю, але не заглиблюються в неї, це буде місцевість нестійкості; коли я її захоплю і мені це буде вигідно, і коли він її захопить, йому також буде вигідно, це буде місцевість оспорювана; коли я можу нею пройти, і він може нею про-

Сунь-чзи. Мистецтво війни

йти, це буде місцевість змішання; коли земля князя належить усім трьом і той, хто першим дійде до неї, оволодіє всім у Піднебесній, це буде місцевість-перехрестя; коли заходять глибоко на чужу землю і залишають у запіллі в себе багато укріплених міст, це буде місцевість серйозного становища; коли йдуть горами й лісами, кручами та урвищами, драговинами та болотами, взагалі труднопрохідними місцями, це буде місцевість бездоріжжя; коли шлях, по якому входять, вузький, а шлях, по якому відходять, кружний, коли він із малими силами може напасті на мої великі сили, це буде місцевість оточення; коли, кидаючись хутко в бій, не гинуть, а не кидаючись хутко в бій, гинуть, це буде місцевість смерті.

3. Тому в місцевості розсіяння не стиниться; в місцевості нестійкості не зупиняється; в місцевості оспорюваній не наступай; у місцевості змішання не втрачай

Глава XI. Дев'ять місцевостей

зв'язку; в місцевості-перехресті укладай союзи; в місцевості серйозного становища грабуй; у місцевості бездоріжжя йди; у місцевості оточення міркуй; у місцевості смерті стинайся.

4. Ті хто в давнину добре вели війну, вміли чинити так, що у супротивника передові та загальні частини не сполучалися одна з одною, великі та малі з'єднання не підтримували одне одного, благородні та ниці не виручали один одного, вищі та нижчі не об'єднувалися один з одним; вони вміли чинити так, що солдати в нього виявлялися відірваними один від одного і не були зібрані разом, а якщо військо і було з'єднане в одне ціле, воно не було єдиним (рухалися, коли це відповідало вигоді; якщо це не відповідало вигоді, залишалися на місці).

5. Насмілюся спитати: а якщо супротивник з'явиться у великій кількості й

Сунь-цзи. Мистецтво війни

повному порядку, як його зустріти? Відповідаю: захопи першим те, що йому дороге. Якщо захопити, він буде слухняним тобі.

6. У війні найголовніше — бистрота: треба оволодівати тим, до чого він устиг дійти; йти тим шляхом, про який він і гадки не має; нападати там, де він не остерігається.

7. Взагалі правила війни в якості гостя полягають у тім, щоби, зайшовши глибоко у край суперника, зосередити всі свої думки і сили на одному, і тоді господар не поборе.

8. Грабуючи ситі поля, май вдосталь продовольства для своєї армії; ретельно піклуйся про солдатів і не втомлюй їх; згуртовуй їхній дух і поєднуй їхні сили. Пересуваючи війська, дій згідно зі своїми розрахунками і планами та думай так, щоби ніхто не міг проникнути в них.

Глава XI. Дев'ять місцевостей

9. Кидай своїх солдатів у таке місце, звідки немає виходу, і тоді вони помрутъ, але не побіжать. Якщо ж вони будуть готові йти на смерть, як не домогтися перемоги. І воїни, й інші люди в такому становищі напружують усі свої сили. Коли солдати наражаються на смертельну небезпеку, вони нічого не бояться; коли в них немає виходу, вони тримаються міцно; коли вони заходять у глиб ворожої землі, їх ніщо не стримує; коли нічого вдіяти не можна, вони б'ються.

10. Із цієї причини солдати без усяких навіювань бувають пильні, без усяких спонук набувають енергію, без усяких умовлянь дружні між собою, без усяких наказів довіряють своїм начальникам.

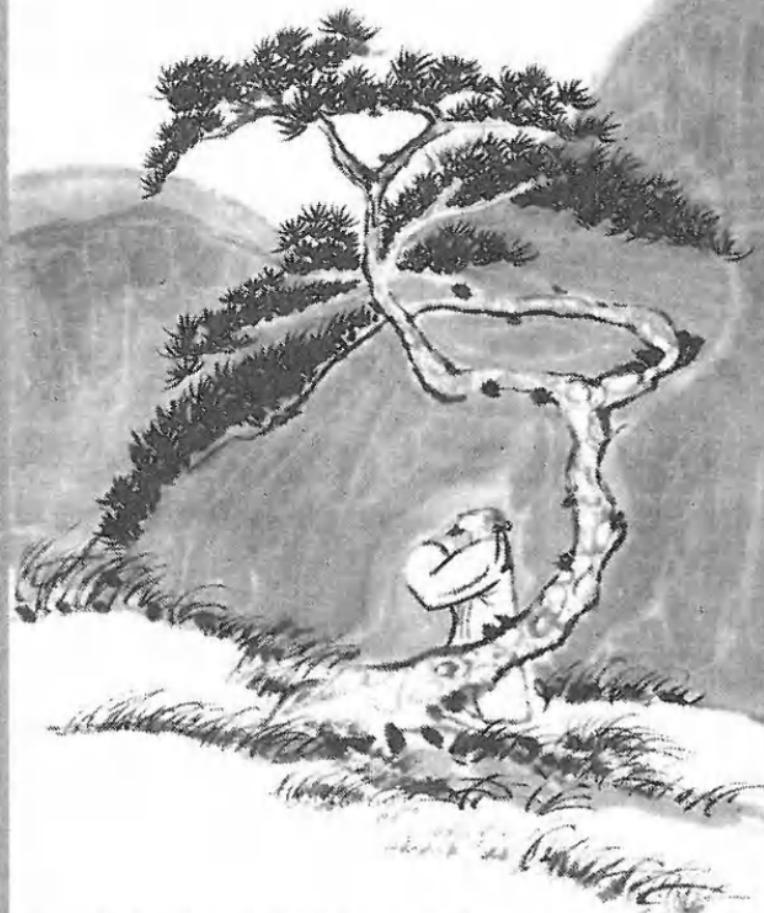
11. Якщо заборонити всілякі пророцтва і відкинути всілякі сумніви, розуми солдатів до самої смерті нікуди не відволічутися.

12. Коли солдати кажуть: «майно нам більше не потрібне», — це не означає, що вони не люблять майна. Коли вони кажуть: «життя нам більше не потрібне!» — це не означає, що вони не люблять життя. Коли виходить бойовий наказ, у офіцерів і солдатів, у тих, хто сидять, слози ляються на комір, у тих, хто лежать, слози течуть по підборіддю. Та коли люди потрапляють у становище, з якого немає виходу, вони хоробрі, як Чжуань Чжу і Цао Куй.

13. Ось чому той, хто добре веде війну, є подібним до Шуай-Жань. Шуай-Жань — це чаншанська змія. Коли її вдаряють по голові, вона б'є хвостом, коли її вдаряють по хвосту, вона б'є головою; коли її вдаряють посередині, вона б'є і головою, і хвостом.

14. Насмілюся запитати: а чи можна зробити військо подібним до чаншанської змії? Відповідаю: можна. Адже жителі

Глава XI. Дев'ять місцевостей

царств У та Юе не люблять одні одних. Та якщо вони переправлятимуться через ріку в одному човні та будуть спостигнуті бурею, вони стануть рятувати одні одних, як права рука ліву.

15. Із цієї причини, якщо навіть зв'язати коней і вріти в землю колеса повозів, усе одно на це покладатися не можна. От коли у своїй хоробрості всі як один, це й буде справжнє мистецтво управління військом.

16. Коли сильні та слабкі всі однаково знаходять мужність, це діє закон місцевості. Ось чому, коли вправний полководець веде своє військо за руку, веде ніби це одна людина, це означає, що виникло становище, з якого нема виходу.

17. Ось справа полководця: він повинен сам бути завжди спокійним і цим тримати в порядку інших. Він мусить уміти вводити в оману очі та вуха своїх офіцерів і солда-

Глава XI. Дев'ять місцевостей

тів та не допускати, аби вони щось знали. Він мусить міняти свої замисли і змінювати свої плани та не допускати, щоб інші про них здогадувалися. Він повинен міняти своє місце перебування, вибирати собі кружні шляхи та не допускати, щоб інші могли щось збагнути.

18. Ведучи військо, слід становити його в такі умови, начебто, піднявшись на висоту, прибрали драбини. Ведучи військо і зайшовши з ним глибоко на землю князя, вдаючись до рішучих дій, треба спалити кораблі та розбити казани; вести солдатів так, як женуть отару овець; їх женуть туди, і вони йдуть туди; їх женуть сюди, і вони йдуть сюди; вони не знають, куди йдуть. Зібрали всю армію, слід кинути її в небезпеку; це і є справа полководця.

Сунь-чзи. Мистецтво війни

19. Зміни в дев'яти видах місцевості, вигоди стиску і розтягу, закони людських почуттів — усе це треба зрозуміти.

20. Взагалі згідно з науковою проведенням війни в якості гостя слідує: якщо заходять глибоко на землю супротивника, зосереджуються на одному; якщо заходять не глибоко, розуми розсіюються.

Коли йдуть зі своєї країни та ведуть війну, перейшовши кордон, це буде місцевість відриву; коли шляхи відкрито в усі сторони, це буде місцевість-перехрестя; коли заходять глибоко, це буде місце серйозності становища; коли заходять не глибоко, це буде місцевість нестійкості; коли ззаду — неприступні місця, а спереду — вузькі міжгір'я, це буде місцевість оточення; коли йти нема куди, це буде місцевість смерті.

21. Із цієї причини у місцевості розсіяння я стану приводити до єдності пори-

Глава XI. Дев'ять місцевостей

вання всіх; у місцевості нестійкості буду підтримувати зв'язок між частинами; у місцевість оспорювань відправлюся після супротивника; у місцевості змішання буду уважним до оборони; у місцевості-перехресті стану покріплювати зв'язки; у місцевості серйозного становища встановлю неперервне підвезення продовольства; у місцевості труднопрохідній просуватимуся вперед дорогою; в місцевості оточення сам загороджу прохід; у місцевості смерті переконаю солдатів, що вони живими не залишаться. Почуття солдатів є такими, що, коли їх оточено, вони захищаються; коли нічого іншого не залишається, вони б'ються; коли становище дуже серйозне, вони підкоряються.

22. Ось чому той, хто не знає замислів князів, не може наперед укладати з ними союзи; хто не знає ситуації — гір, лісів, круч, ярів, драговин і боліт, той не може

Сунь-цзи. Мистецтво війни

вести військо; хто не звертається до місцевих провідників, той не може скористатися вигодами місцевості.

23. У того, хто не знає хоча б одного з дев'яти, військо не буде армією гегемона.

24. Якщо армія гегемона спрямується проти великої держави, остання не зможе зібрати свої сили. Якщо потуга гегемона обернеться на супротивника, той не зможе укласти союзи.

25. Із цієї причини гегемон не женеться за союзами в Піднебесній, не збирає влади в Піднебесній. Він поширює тільки свою власну волю і впливає на супротивників своєю потугою. Тому він може захопити їхні фортеці, може повалити їхні держави.

26. Роздає нагороди, не дотримуючись звичних законів, видає укази не в порядку звичного управління. Він розпоряджається

Глава XI. Дев'ять місцевостей

всією армією так, начебто розпоряджався однією людиною. Розпоряджаючись армією, кажи про справи, а не вдавайся до пояснень. Розпоряджаючись армією, кажи про вигоду, а не про шкоду.

27. Лише після того, як солдатів кинуть на місце загибелі, вони будуть існувати; лише після того, як їх увергнуть у місце смерті, вони житимуть; лише після того, як вони потраплять у біду, вони зможуть вирішити кінець битви.

28. Ось чому ведення війни полягає в тім, щоби дозволяти супротивникові діяти згідно з його намірами і ретельно вивчати їх; затим зосередити всю його увагу на чомусь одному та вбити його полководця, хоч би він і був за тисячу миль. Це й означає вміти майстерно зробити справу.

29. Із цієї причини в день виступу в похід зачини всі застави, знищ усі перепустки

Сунь-цзи. Мистецтво війни

крізь них, аби не пройшли посланці ззовні. Правитель діє у своїй раді та віддається справам правління, а за війну в усьому пи-тає зі свого полководця.

30. Коли супротивник почне відчиняти і зачиняти, неодмінно стрімко увірвишся до нього. Покваєшся захопити те, що йому дороге, і потроху чекай на нього. Йди наміченою лінією, але слідуй за супротивником. У такий спосіб вирішиш війну.

31. Ось чому спершу будь як цнотлива дівчина — і супротивник відчинить у себе двері. А потім будь як заєць, що вихопився, — і суперник не встигне вжити заходів для захисту.

Глава XII

**ВОГНЕВИЙ
НАПАД**

1. Сунь-цзи сказав: вогневий напад буде п'яти видів: перший — коли спалюють людей; другий — коли спалюють запаси; третій — коли спалюють обози; четвертий — коли спалюють склади; п'ятий — коли спалюють загони.
2. Для дій вогнем є необхідним, щоб були підстави для них. Вогневими засобами слід запастися заздалегідь. Аби пустити вогонь, потрібен підхожий час; аби викликати вогонь, потрібен підхожий день. Час — це коли погода суха; день — це коли місяць перебуває в сузір'ях Цзі, Бі, Чжень.

Сунь-чзи. Мистецтво війни

Коли місяць перебуває в цих сузір'ях, дні бувають вітряні.

3. За вогневого нападу необхідно підтримувати його відповідно до п'яти видів нападу: якщо вогонь виник із середини, якомога скоріше підтримуй його ззовні; якщо вогонь і виник, але у війську супротивника все спокійно, почекай і не нападай. Коли вогонь досягне найвищої сили, рушай слідом за ним, якщо рушити можна; якщо рушити не можна, залишайся на місці. Якщо ззовні пустити вогонь можна, не чекай когось усередині, а вибери час і пускай. Якщо вогонь спалахнув за вітром, не вчиняй нападу з-під вітру. Якщо вітер удень триває довго, вночі він ушухає.

4. Взагалі у війні знай про п'ять видів вогняного нападу і всіма засобами захищайся від них. Ось чому допомога, що

Глава XII. Вогневий напад

надається вогнем нападові, є зрозумілою. Допомога, що надається водою нападові, є сильною. Але водою можна відрізти, захопити ж нею не можна.

Якщо, бажаючи зітнутись і перемогти, напасті й захопити, не вдаєшся при цьому до дій цих засобів, станеться біда; вийде те, що називають «тяглими витратами». Тому й кажуть: освічений государ розраховує на

Сунь-цзи. Мистецтво війни

ці засоби, а вмілий полководець їх застосовує.

5. Якщо нема вигоди, не рухайся; якщо не можеш набути, не урухомлюй військ; якщо нема небезпеки, не воюй. Государ не повинен піднімати зброю через свій гнів; полководець не повинен вступати в бій через свою злобу. Рухаються тоді, коли це відповідає вигоді; якщо ще не відповідає вигоді, залишаються на місці. Гнів може знову перетворитися на радість, злоба може знову перетворитися на веселощі, а от загибла держава знову не відродиться, мертві знову не оживуть. Тому освічений государ є дуже обережним щодо війни, а вмілий полководець дуже остерігається її. Це і є путь, на якій зберігаєш і державу в мирі, і армію в цілості.

Глава XIII

**ВИКОРИСТАННЯ
ШПИГУНІВ**

1. Сунь-цзи сказав: узагалі, коли піднімають стотисячну армію, виступають у похід за тисячу миль, витрати селян, видатки правителя становлять на день тисячу золотих. Всередині та зовні — заворушення; знемагають від дороги та не можуть узятись за роботу сімсот тисяч родин.

2. Захищаються один від одного декілька років, а перемогу вирішують в один день. І в цих умовах шкодувати титули, нагороди, гроші й не знати становища супротивника — це верх негуманності. Той, хто це шкодує, не полководець для людей, не

Сунь-цзи. Мистецтво війни

помічник своєму государеві, не господар перемоги.

3. Ось чому освічені государі та мудрі полководці рухались і перемагали, здійснювали подвиги, переважаючи всіх інших, тому що все знали наперед.

4. Знання наперед не можна отримати від богів і демонів, не можна отримати і в спосіб виснування за подобою, не можна отримати і в спосіб усіляких обрахунків. Знання становища супротивника можна отримати лише від людей.

5. Тому користування шпигунами буває п'яти видів: бувають шпигуни місцеві, бувають шпигуни внутрішні, бувають шпигуни зворотні, бувають шпигуни смерті, бувають шпигуни життя.

Глава ХІІІ. Використання шпигунів

6. Всі п'ять розрядів шпигунів працюють, і не можна знати їхніх шляхів. Це називається незбагненною таїною. Вони — скарб для государя.

7. Місцевих шпигунів вербують із місцевих жителів країни супротивника і користуються ними; внутрішніх шпигунів вербують із його чиновників і користуються ними; зворотних шпигунів вербують зі шпигунів супротивника і користуються ними. Коли я пускаю в хід щось оманливе, я даю знати про це своїм шпигунам, а вони передають це супротивникові. Такі шпигуни будуть шпигунами смерті. Шпигуни життя — це ті хто повертаються з донесеннями.

8. Ось чому для армії нема нічого близчого, ніж шпигуни; нема більших нагород, ніж для шпигунів; нема справ

Сунь-цзи. Мистецтво війни

секретніших, ніж шпигунські. Не володіючи досконалими знаннями, не зможеш користуватися шпигунами; не володіючи гуманністю і справедливістю, не зможеш застосовувати шпигунів; не володіючи тонкістю і проникливістю, не зможеш отримати від шпигунів справжній результат. Тонкість! Тонкість! Нема нічого, в чому не можна було би користуватися шпигунами.

9. Якщо шпигунського донесення ще не відправлено, а про це вже стало відомо, то і сам шпигун, і ті, кому він повідомив, віддаються смерті.

10. Взагалі, коли хочеш ударити на армію супротивника, напасті на його фортецю, вбити його людей, обов'язково спершу довідайся, як звуть воєначальника у нього на службі, його помічників, начальників

Глава ХІІІ. Використання шпигунів

охрані, воїнів його сторожі. Доручи своїм шпигунам обов'язково вивідати все це.

11. Якщо ти дізнався, що в тебе з'явився шпигун супротивника і стежить за тобою, обов'язково вплинь на нього вигодою; веди його до себе і розмісти його в тебе. Бо ти не зможеш надбати зворотного шпигуна і користуватися ним. Через нього ти знатимеш усе. І тому зможеш надбати місцевих шпигунів, і внутрішніх шпигунів та користуватися ними. Через нього ти знатимеш усе. І тому зможеш, вигадавши якийсь обман, доручити своєму шпигунові смерті ввести супротивника в оману. Через нього ти знатимеш усе. І тому зможеш змусити свого шпигуна життя діяти згідно із твоїми припущеннями.

12. Всіма п'ятьма категоріями шпигунів обов'язково відає сам государ. Але ді-

Сунь-цзи. Мистецтво війни

знаються про супротивника обов'язково через зворотного шпигуна. Тому зі зворотним шпигуном слід поводитися особливо уважно.

13. У давнину, коли піднімалося царство Інь, у царстві Ся був І Чжи; коли піднімалося царство Чжоу, у царстві Інь був Люй Я. Тому лише освічені государі та мудрі полководці вміють робити своїми шпигунами людей високого розуму і в такий спосіб неодмінно здійснюють великі справи. Користування шпигунами — найсуггєвіше на війні; це те опертя, спираючись на яке діє армія.

ЗМІСТ

Глава I. Попередні розрахунки.....	3
Глава II. Ведення війни.....	13
Глава III. Стратегічний напад	21
Глава IV. Форма.....	31
Глава V. Потуга	39
Глава VI. Повнота і порожнява	47
Глава VII. Боротьба на війні	59
Глава VIII. Дев'ять змін	69
Глава IX. Похід.....	75
Глава X. Форми місцевості.....	87
Глава XI. Дев'ять місцевостей	97
Глава XII. Вогневий напад.....	113
Глава XIII. Використання шпигунів.....	119

Довідкове видання

Антологія мудрості

Сунь-цзи

МИСТЕЦТВО ВІЙНИ

Інтерпретація українською мовою
Григорія Латника

Підп. до друку 24.07.2014. Формат 60x90/32.
Друк офс. Папір офс. Ум. друк. арк. 4,0.
Тираж 1000. Зам. № 315/07.

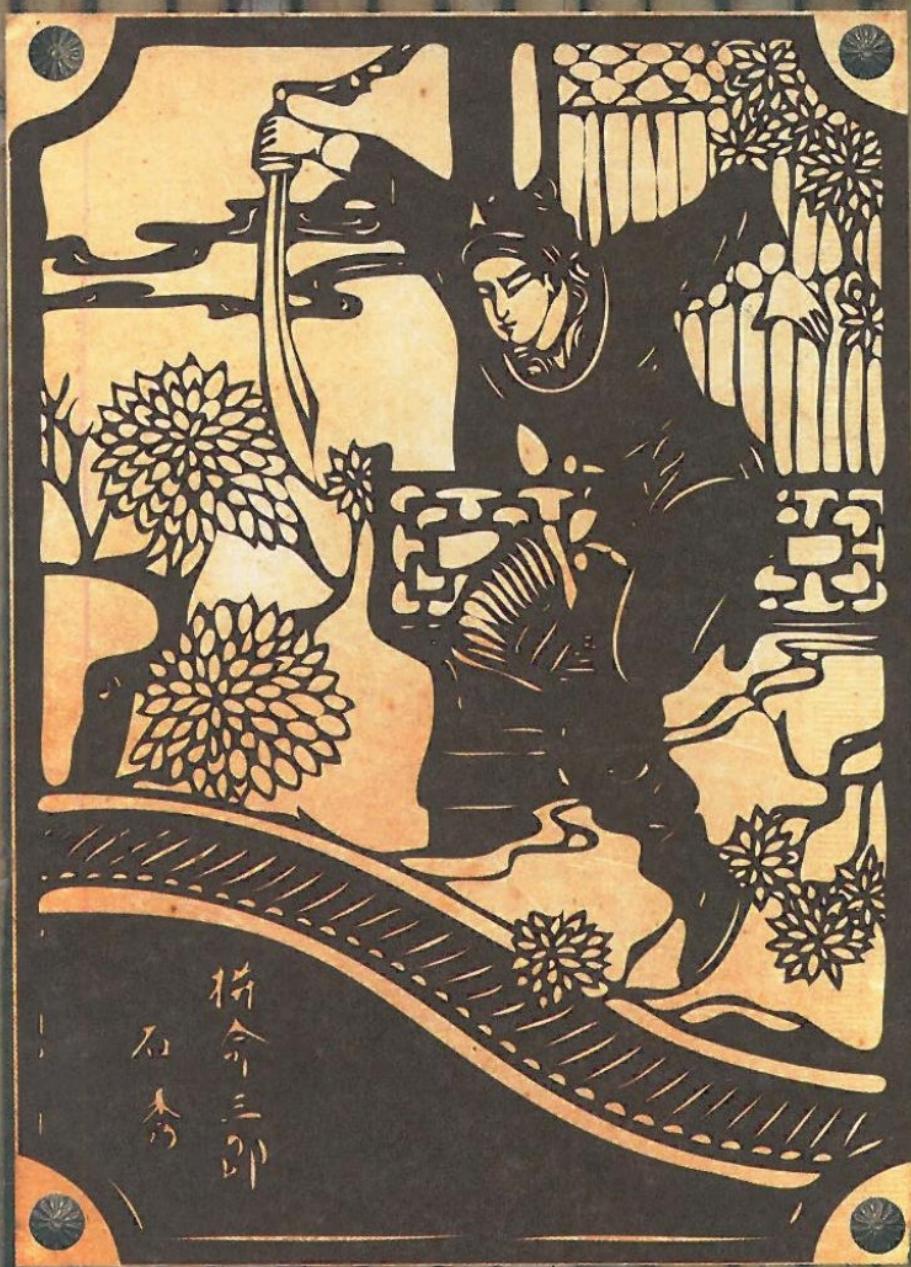
«Видавництво “Арій”»,
03680, м. Київ, просп. Леся Курбаса, 2-Б,
тел.: 537-29-20, 407-22-75; e-mail: info@ariy.com.ua
www.ariy.com.ua

Свідоцтво Держкомтелерадіо України
ДК № 3737 від 18.03.2010 р.

Віддруковано з готового оригінал-макета
на ПП «ЮНІКОФТ»
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13-Б

梅月三郎

石舟

ISBN 978-966-498-361-4

9 78966 4983614 >

Арій